

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL:10 SAYI:114/115/116 HAZİRAN/TEMMUZ/AĞUSTOS 2006

ÖZEL SAYI: 12

MEKTUP ÖZEL SAYISI

114/115/116

SELÇUK ÇIKLA

MUALLİM NACİ - BEŞİR FUAD
MEKTUPLAŞMASI: İNTİKÂD .

İntikâd,¹ kapağında yazan "Muallim Naci Efendi ile Beşir Fuad Bey arasında «Victor Hugo» hakkında cereyan eden mekâtibedir." ifadelerinden anlaşıldığı üzere yeniye de açık olmakla birlikte daha çok eskiye bağlı kalmış olan Muallim Naci² (1849-1893) ile Türk düşünce tarihinin ilk pozitivistlerinden Beşir Fuad³ (1853-1887) arasındaki mektupları ihtiva etmektedir. Bu mektuplar kitap olarak ilk defa 1304 (1888) yılında Kitapçı Arakel tarafından basılmıştır.

Kitapta 7 adet mektup yer almaktadır. Bunlardan 4'ü Muallim Naci, 3'ü ise Beşir Fuad tarafından yazılmıştır. Kitaptaki ilk mektup Muallim Naci'ye aittir. Bu mektubun ilk paragrafında Naci, Beşir Fuad'ın kaleme aldığı iki ciltlik "Victor Hugo" adlı çalışmasını takdirle söze şöyle başlıyor:

"Efendim!

Bir zamandan beri gittikçe tevsî' etmekte olduğu çeşm-i iftihâr ile görülmekte olan matbuât-ı Osmâniye âlemine bir başka arayış vermeğe başlayan âsâr-ı kalemiyenizden bu kere neşrolunan «Victor Hugo» ünvanlı iki cilt bilhassa celb-i nazar-ı dikkat etmiştir." (s. 2)

Sadece bu giriş paragrafı bile bize Muallim Naci hakkında önemli bilgiler vermektedir. Muallim Naci'nin, yaşadığı yıllarda ve ölümünden sonra, eskiye bağlı, bağnaz bir kişi olduğu çeşitli yazılarda dile getirilmiştir. Oysaki bu paragraftan hareketle Naci için rahatlıkla şu yargılarda bulunulabilir: Naci, düşünce ve inanç olarak kendisine tamamıyla zıt bir dünyanın insanı olan Beşir Fuad'la, üstelik çok nazikâne, övücü bir dil kullanarak yazışmıştır. Naci, bu zıtlığa rağmen Beşir Fuad'ın arayışının ve getirmeye çalıştığı yeniliğin farkındadır ve adeta bunu da takdirle anmaktadır.

Muallim Naci, ilk paragraftan sonra Beşir Fuad'ın bu eserinin matbuat âleminde ne gibi bir yeri ve önemi olduğuna dair görüşlerini kısaca dile getirir. Ardından hem Victor Hugo hakkındaki görüşlerini sıralar, hem de Beşir Fuad'ın bazı düşüncelerini zenginleştirici yorumlar yapar. Bu yorumlar daha çok Beşir Fuad'ı onaylayıcı, ona katıldığını ifade eden yorumlardır.

Bu mektup bize Muallim Naci'nin sabit fikirli bir şahsiyet olmadığını açıkça göstermektedir. Nitekim "Naci için 'eskinin hayranı, yeninin düşmanı' diyenler için en iyi cevaplar bu mektuplarda bulunabilir."⁴ Şu ifadeler bu yargının örneklerinden yalnızca biridir:

"«Ne bir fikri yenidir diye kat'iyen reddetmek câizdir, ne de kabûle müsâraat göstermek. O yolda bir fikri tervîc edenlerin delâilini dinlemeli, düşünmeli, muhake-

me etmeli: Eğer nefsi-i emmâre muvâfık, muhassenât ve rüchânı derkâr ise kabul etmeli, değil ise reddetmeli.» buyuruyorsunuz. Ne parlak hakikat!" (s. 7)

Naci, bu ilk mektubunda yeni şiirlerin birçoğunun anlamsızlığından Őikayetle edebiyatın giderek yâve-gûluk (saçmasapan konuŐma) hâlini aldığını, bunun da bugünün gerçek Őâirlerinin eslâfla (geçmiş Őâirlerle) kıyas noktasında soru iŐaretleri doğurduğunu Şöyle ifade eder:

"Yeni itibar olunan eŐ'ârımız içinde ma'nâsızları o kadar çoktur ki bunları herkes görmüş olacağı cihetle Őurada bir iki misâl irâdına lüzum görmekte ma'nâ yoktur.

Bu belâ pek fenâ! Gide gide yâve-gûluk hepimize sirâyet ve taammüm edecek olursa biz edîblerin eslâfa ne derecede tefevvuk etmiş sayılacağımızı hayâl ediniz!" (s. 10)

Muallim Naci, bu mektubunu Şiire hüsn-i teveccühü, Şiir söyleme yeteneği, olmayan Beşir Fuad'ın "Victor Hugo" adlı bu eserinin, edebiyat ünvanı altında bin türlü saçma neŐredildięi bir zamanda halkımızın bu konudaki bilgi ve düşüncelerini bir dereceye kadar olsun tashihe hizmet edeceği görüşünü dile getirir ve son söz olarak Şu nazikâne cümleyi sarf eder: "Muvaffakiyetinizi tebrik ile beraber hisse-i acizâneme düşen Őükrân-ı hâlisâneyi ifâya müsâraat eylerim." (s. 12)

İntikâd'ın ikinci mektubunda Beşir Fuad, Muallim Naci'nin iltifatı ve teşviki dolayısıyla ona teşekkür ederek söze başlar. Ardından Beşir Fuad, Naci'nin iltifat ve teşvikinden hareketle "Her Şey teşvik sayesinde terakki eder." (s. 13) der ve terakkiyi temin eden ikinci unsurun "tenkid" olduğunu belirtir. Naci, edîb olmadığı hâlde Beşir Fuad'ı teşvik etmiştir, ancak tenkidi ihmal etmiştir. O sebeple Beşir Fuad, muhatabından «Victor Hugo» adlı kitabını tenkid etmesini ister:

"Tenezzülen teşvik buyurdunuz, bu tenezzülü bir derece daha ileri götürüp de eser-i âcizânemin muhtevî olduğu fikirlerden sevâb görmediklerinizi tenkid buyurur iseniz «El-ihsânü bi't-tamâm» [?] kâidesine riâyet etmiş olursunuz, ben sizin gibi bir mürŐid-i kâmilden istinâre ve istifâde ederek cidden müstefid olurum.

İntisâbım olmadığı hâlde edebiyat ve Şiir hakkında bazı mütâlaât beyânına cür'et etmiştim. Bu mütâlaâtın tasvip buyurulup buyurulmadığı hakkında beyân-ı efkâr olunur ise minnettârınız olurum." (s. 14)

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Beşir Fuad, Muallim Naci'nin mektubuna sadece teşekkür ve iltifatla cevap vermemiş, olgun bir düşünür olduğunu eserinin tenkid edilmesini isteyerek göstermiştir.

Beşir Fuad bu mektubunda kendisinin ancak edebiyat muhibbi sayılabileceğini belirtir ve kendisinden sonra edebiyat hakkında aykırı görüşler ileri süreceksin olan Ba-ha Tevfik'i etkileyen, zamanına göre sıra dıŐı sayılabilecek görüşlerini sıralar:

"Bendeniz esâsen Şiir aleyhinde değilim, Şiirin mübâlâgata, evhâma, hayâlâta hasrolunması aleyhindeyim. «En parlağı en büyük yalandır, doğrusunu bul beni inandır.» ve «Aldanma ki Şâir sözü elbette yalandır.» kavillerini teyd eder yolda söylenen Őiirler elbette merduddur. Bendeniz bu yolda söylenen âsâra Şiir demem, hezeyân derim.

Bendenizce asıl şiir cemiyet-i beşeriyenin tehzîb-i ahlâkına, tenvîr-i efkârına hizmet eden manzûmelerdir." (s. 16)

İntikâd'ın üçüncü mektubunda Muallim Naci, bu mektuplaşmalarının Beşir Fuad'ın yazdığı Victor Hugo'nun tercüme-i hâli sayesinde başladığını, bu eser yazılmasaydı böyle bir yazışmanın da olamayacağını belirtir ve Beşir Fuad'ın terakki hakkında söylediklerine katkıda bulunur:

"İnsanlar daima teâtî-i efkâr ile iştigâl etmelidirler ki nâil-i terakki olabilsinler. Zaten âlemde gördüğümüz her türlü terakki hep bu sayede husûle gelmemiş midir?" (s. 20-21)

Muallim Naci, bu sözünden sonra tenkidin lüzumuna değinir, "tenkid" kelimesinin doğru olmadığı, onun yerine "intikâd" kelimesinin kullanılması gerektiği yolunda son zamanlarda gazetelerde çıkan yazılardan hareket ederek dile tasarruf etmenin doğru ve yanlış yolları üzerinde fikirlerini beyan eder. Naci, bu mektubunda dile müdahale, Arapça ve Farsça kelimeleri tercih veya reddetme hakkında etraflı fikirler beyan eder, tekliflerde bulunur. Naci'nin bu mektupta sözü edilen konularda ileri sürdüğü fikirlerinden bir kısmı 1930'lu yıllarda gündemi işgal etmeye başlayan öztürkçeleştirme akımı tartışmalarının erken bir örneğidir. Söz gelişi Naci şunları söyler bir yerde:

"Yukarıda arz ettiğim vechile bu tasarruf bir kânûn-ı kavîye mürtebit olmalıdır, yoksa lisân bütün bütün herc ü merc olur.

Mesela «nezâket», «felâket» gibi kelimeleri galatâtan addederek isti'mâl edilmesi re'yinde bulunmak -bunların yerini tutabilecek daha güzel kelimeler bulup umûma kabul ettirmek mümkün olmadığı cihetle- lisânı nezâketten düşürmek, felâkete uğratmak demek olmaz mı?" (s. 24)

Muallim Naci'nin bu yorumu günümüzden yaklaşık 120 yıl önce ileri sürülmüş isabetli bir görüştür. Naci bu sözlerinin ardından "Hakikatte fesâhat nedir? Bir kavmin isti'mâl eylediği kelimât ve terâkibin onlarca doğru addolunması değil mi? O hâlde üdebâmız hangi kelimeyi, hangi terkibi fasîh addederlerse onda bizce fesâhat tahakkuk eder." (s. 24) der ki bu düşüncesiyle dile yerleşmiş yabancı kelimelerin o dilin söz varlığı içinde sayılması gerektiğini savunur.

Muallim Naci, mektubunun devamında dilin kavâidi ile isti'mâli arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin bizdeki yanlış ve eksik tezâhürünü özeleştirir yaparak dile getirir. Sonra ise Naci, Beşir Fuad'ın mektubundaki şiir-fen ilişkisi üzerine yaptığı yorumları değerlendiren görüşlerini sıralar. Naci'nin şâirden beklediği, şâirin nasıl olması gerektiği yolunda serdettikleri dikkat çekicidir:

"Enverî'nin lafına nazaran şâir dedikleri mahlûk-ı bedbahtın esfel-i nâs olması lâzım gelir, halbuki bizim tasavvurumuza göre şâir öyle olmayacak, insanlara nümûne-i sefâlet göstermeyecek, ders-i ulviyyet verecek, ahlâk-ı milliyeyi tehzîbe çalışacak, mensûb olduğu milletin günden güne âlî olduğunu görmek isteyecek, dünyanın bir saadet-âbâd gelmesi arzusunda bulunacak, hâliyle, lisânıyla, kalemiyle bu mak-

sadı tervîce sa'y edecek, hâsılı şâir muhyî-i fezâil, mümeyyit-i rezâil olmak fikrinden hiçbir vakitte hâlî kalmayacak." (s. 32-33)

Beşir Fuad, Muallim Naci'nin ikinci mektubuna yazdığı cevabî mektubunda ise lisân, yabancı kelimelerin lisâna girerken değişikliğe uğratılarak kullanılır olmasının doğruluğu, lisândaki değişimin lisânın doğan, yaşayan ve ölen bir varlık olduğunu gösterdiği gibi konulara çeşitli örneklerle temas etmiştir.

Beşir Fuad, bu yöndeki düşüncelerinden sonra şiir ile fen, şâir ile mütefennin arasındaki ilişkiyi sorgular, Naci'den gerçek şiir ve gerçek şâirin özelliklerini açıklamasını talep eder. Şiirde hayalin lüzumu ve yeri olup olmadığı konusuna da açıklık getirmesini talep ederek mektubunu bitirir.

Muallim Naci, üçüncü mektubunda Osmanlı lisânının kâidelerinin henüz belirlenmediğini -ikinci mektubunda olduğu gibi- tekrar dile getirir. Bu kâideler bir kişi tarafından yapılmasından ziyade lisân hakkında ehliyetli bir cemiyet tarafından yapılmalıdır. Böyle olursa ortaya konanlar hem mükemmel hem de herkes tarafından kabule şâyân olur.

Naci, bu düşüncelerinden sonra Osmanlı lisânı, lisânlar arasındaki kelime alışverişi, lisânımıza aldığımız yabancı kelimelerin söyleyiş ve yazımında yaptığımız değişikliklerden bahseder ve ardından şiir hakkında Beşir Fuad'ın sorularının cevabını vermeye çalışır. Bunlar içinde en çok yer tutan şiir-hayal ilişkisini izaha ayırdığı cevaptır. Naci, edebiyat hakkında söylediği en güzel sözün şu söz olduğunu da bu mektubunda şöyle ifade eder:

"Şu satırların içinde en ziyade beğendiğim söz «Hakikatte edebiyat, edeb lafzının câmi' olduğu meânî-i âliye ve latîfeyi insanın levha-i vicdânına nakşedecek derecede hâiz-i te'sîr olan belîğ sözlerdir.» fıkrasıdır." (s. 53-54)

Beşir Fuad, bu mektuba yazdığı üçüncü ve son mektubuna Muallim Naci'nin gerek lisân gerekse şiir ve edebiyat hakkında beyan ettiği fikirlerinden istifadeyle birlikte bunlara kendi fikirlerini beyanla katkıda bulunmak istediğini belirterek girer. Ardından ilim, fen, madde, kuvvet ve edebiyata dair ağırlıklı olarak şu konulara temas eder (s. 58-84):

a) Gelişmiş milletlerden geri kalışımızın sebeplerinden biri de lisânımızı tahsil hususundaki güçlüktür. Bir Fransız, lisânını birkaç yılda etraflıca öğrenebildiği hâlde bir Türk 5-10 yılda ancak öğrenebilmektedir. Bu da terakkimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum fen ve sanayide onların ileri gidişleri sebebiyle onlardan terim almamız gereğini ortaya çıkarmıştır. Yalnız bu kelimeler aynen alınmak durumunda da değildir.

b) Bizde okuma yazma oranının düşüklüğü de beşikten mezara kadar ilim tahsil etmek ile mükellef olan bir millete yakışmayan bir durumdur. Bu konuda ilerleme sağlayabilmek için lisânın sadeleştirilmesi ve tahsilin kolaylaştırılması gerekmektedir. Böylece lisânımız hür ve müstakil olacaktır.

c) Avrupalılar nasıl ki kendi lisânlarının kaynağını teşkil eden Lâtin ve Yunan lisânlarının yanı sıra Arap ve Fars lisânlarının bile tahsiline lüzum hiss ediyorlar, bizce de bu lüzum vazife hâlinedir. O sebeple Arapça ve Farsça'yı tahsil etmelidir.

Beşir Fuad, bundan sonra şiir-hayal-hakikat ilişkisi hakkında görüşlerini aktararak mektubuna son verir.

Muallim Naci'nin ve *İntikâd*'ın son mektubunda, lisân, Türkçe, nesir, nazım, şiir, manzûme, şâir ve edebiyat kavramları hakkında birçok önemli değerlendirme yer almaktadır. Naci'nin bunlar hakkındaki görüşlerinin günümüz okuru tarafından görülebilmesi için bu mektubun çevriyazısını aşağıda vermeyi uygun bulduk (s. 85-101):

Beşir Fuad Beyefendiye

Efendim!

Mekâtibimiz pek tuhaf gidiyor. Tahminime göre ben birinci mektubumu yazalı bir sene kadar oldu! Demek oluyor ki bu müddet zarfında ben ve siz üçer mektup yazmışız.

Ben üçüncü mektubumu altı ayda yazmış idim. Siz de üçüncü mektubunuzu hemen o kadar bir zamanda yazdınız, beni tanzîr ettiniz.

Herhangimize bu tehirlerin hikmeti sorulacak olsa zannederim ki «İşin iyisi altı ayda çıkar.» demekten başka muvâfık bir cevap bulamayız.

Bereket versin tâbi'imiz Mihran Efendi'nin ihtârât-ı mütevâliyesine! Yoksa biz bu işleri -iyi kötü- altışar ayda da çıkaramazdık.

Arkadaş! Meşâgilimiz de çok, hâlî vaktimiz yok. Biz saat sekizde kaleme gidip dokuzda, dokuz buçukta avdet eden beylerden miyiz ki bu babda bihakkın hedef-i i'tirâz olabilelim?

Ne ise! Ben işte dördüncü mektubumu da yazmağa başlıyorum. Bakalım itmâmına ne vakit muvaffak olabilirim!

Bunu başladığım gün bitiremem. Yazı masamın üzerinde üç dört türlü iş bekliyor. Onları kim görsün? Tehiri kâbil değil ki yarına bırakayım.

Sizinle söyleşmek için yalnız teneffüs zamanları kalıyor, o da pek az geliyor.

Artık bir kere başladım değil mi? Ardını bırakmam. Şimdiden şurasını arz edeyim ki buna yazacağınız cevabı öyle aylarca geciktirmeyiniz. Ben de bir daha bu kadar tehiri tecvîz etmeyeceğime dair size işte söz veriyorum.

Mekâtibemiz bir hüsn-i mübâhase nümunesi olacak da onun için biraz daha uzamasını arzu ediyorum.

Şimdiye kadar birbirimize hiçbir acı söz söylemedik. Bizde böyle mübâhase cereyan ettiği var mıdır? İki mübâhis çıkar, yazışmağa başlar. Biri tecâvüzde bulunur, diğeri mukâbele-i bilmisle kalkışır. Mübâhase münâzaa rengini alır. Ortada maksad gâib olur. Bir dırıltıdır gider!

Ne belâsı! Bakınız zuhûr-ı hak için en güzel vasıta olmak lâzım gelen mübâhaseden sû-i isti'mâl ile nasıl çirkin neticeler çıkıyor!

Böyle bazı mübâhasatta ben de bulundum, fakat istemeyerek! Durup dururken hiç kimseye tecâvüzde bulunduğum hatırıma gelmiyor. Mübâhisler daima bana tecâvüz ederlerdi. Ben de bi'z-zarûre mukâbele ederdim. Bizim memlekette -velev bir terbiyesize karşı olsun- ihtiyar olunacak sükûtu acze hamlederler. Bir dereceye kadar şiddetli lisân ile yazdığım müdâfaât erbâb-ı insâf nezdinde ma'zûr tutulur sanırım. Ne yapalım? Melek değilim.

Bu hâl muahharen sizin de başınıza gelmedi mi? Bir aralık mübâhislere «Sadedden çıkmayınız. Münâzara müşâteme demek değildir. Tarafeyn edîbâne idâre-i lisân etsin. Ortadaki mesele hallolsun bitsin. Münâzaa tarzında olan mübâhaseden ne çıkar? Böyle şeyler müfîd olmaz, can sıkar. Herkes okumaktan, dinlemekten bıkar.» diye gazetelerde nasihat verdiğiniz hâlde sonradan gördüğünüz tecâvüzâta karşı meşreb-i hekîmânenize muvâfık düşmeyecek sûrette müdâfaa-nâmeler yazmış idiniz.

Maksadım «Fi'liniz kavlinize uymadı!» demek değildir. Adamı mecbûr ediyorlar da onu söylemek ve size de tasdik ettirmek isterim.

Avrupa milletlerinden terakki husûsunda geri kalışımızın sebeplerinden biri de lisânımızın tahsilindeki güçlük olduğu inkâr olunamaz.

Fransızca'nın çocuk oyuncağı olduğuna, altı ayda öğrenilebileceğine, halbuki Türkçe'yi tahsil için lâ-akall on sene çalışmak lâzım geleceğine kâil olan zevat ile söyleşemem, çünkü -bilmem nedendir!- öteden beri böyle şeylere aklım ermez.

İntizâm ve mükemmeliyeti meydanda olan bir lisâna çocuk oyuncağı neden deneilsin? Böyle bir lisân altı ayda nasıl öğrenilebilir? Hususiyle Türkçe'yi tahsil için lâ-akall on sene çalışmak niçin lâzım gelsin?

Bir lisânın kaç senede tahsil olunabileceği onun meydanda mükemmel usûl-i ta'limi olmakla, birçok mekteplerde tecrübe olunmakla olur. Bizim lisanımızın öyle şeyleri var mı? Henüz bir imlâ kitabımız yok. Türkçe öğrenecek bir çocuk (gelür) mü yazsın, (gelir) mi? «Gelme kaç türlüdür?» dense (üç) mü desin, (beş) mi, yoksa (dokuz) mu?

«Bir Fransız altı ayda değil ise de üç sene tahsilden sonra fesâhatle tefhîm-i merâma muktedir olabilir, halbuki bizde on sene tahsil etmiş olanlarda o derece fesâhati bulmak ekseriya mümkün olamaz; Arabî ve Farisî ta'birât ve terâkibde bir nakîsesi görülür.» buyuruluyor. Neden görülür? Bedihîdir ki tahsilin yolsuzluğundan!

Bir kere lisân intizâm altına alınsın da bakınız üç dört sene tahsil ile uğraşan bir sâhib-i istidâd kemâl-i fesâhatle ifâde-i merâm edebilir mi, edemez mi! Fakat böyle karmakarışık giderse on senede değil, on beş senede dahi mükemmel Türkçe öğrenilemez.

İtikâd-ı âcizâneme göre üç dört sene çalışan kabiliyetli genç bir Türk benim kadar fasîh Türkçe yazabilir.

«Benim kadar» deyişime başka ma'nâ vermeyiniz. Ben Varna'da bir mahalle mektebinde Kur'ân-ı Kerîm, tecvit okudum. Sülûs yazdım. İşte o kadar.

Sonra medresede Emsile, Maksud, Avâmil, İzhar okudum. Biraz da rik'a yazdım. Bu da işte o kadar.

Bundan ziyade olarak üstaddan ettiğim istifâde birkaç meânî dersiyile birkaç Gülistan hikâyesi görmekten ibarettir.

Bir kere düşününüz: «Rüşdiye» dahi görmemiş, hiçbir kaleme devam etmemiş, kimseden kitâbet dersi almamış bir adamın bu kadarcık Türkçe yazmaya alışınca kadar ne derecelerde suûbet çekmiş olması lâzım gelir!...

Ben bunca zahmetlerle hâsıl ettiğim şu melekeyi müstaid, mukaddem bir Türk gencine üç dört senede nakledebilirim.

Türkçe'yi doğru yazmak için mükemmel Arabî, Farisî bilmek lâzım mıdır? Hayır! Türkçe'yi doğru yazmak için yalnız Türkçe'yi mükemmel bilmek lâzımdır.

Bu nasıl olur? Dediğimiz gibi bir kavâid kitabı, yine dediğimiz gibi bir lügat kitabı meydana getirmekle!

Bunlar yapılmadıkça lisânımızın tahsili hakkıyla teshîl olunamayacaktır.

Bunları kim yapacak? Orasını bilmem!...

«Avrupa lisânları nasıl Lâtin ve Yunan lisânlarından istiâne etmişler ise biz de öylece lisân-ı Arabî ve Farisî'den istimdâd etmişiz; bu lisânları doğru yazıp söylemek için Lâtin ve atîk Yunan lisânlarının kavâidini ayrıca tahsile nasıl lüzum yoksa Türkçe için dahi bilhassa Arapça, Farsça'nın kâidelerini öğrenmeye ihtiyaç massetmemelidir.» diyorsunuz. Ben de diyorum ki: Zannıma göre Avrupa lisânlarının Lâtin ve Yunan lisânlarından aldıkları kelimât az çok ta'yîr ile temellük edilmiştir. Bir Avrupa lisânının hariçten aldığı bir kelime o lisânın şîve-i telaffuzuna tabiiyetle büsbütün onun malı oluyor; bir surette ki o kelimenin evvelki hâliyle sonraki hâli beynindeki farka bakanlar onun mesela Lâtincelikten bi'l-küllüye çıktığına hükmediyorlar. Bizde ise hâl böyle değildir. Arabî'den, Farisî'den aldığımız kelimeleri aldıkları gibi kullanıyorlar. Hemze tay etmek, hemzeyi yâ gibi okumak, yâ'yı elif suretinde yazmak, pe'yi be telaffuz etmek, zammeye bedel kesre getirmek kabilinden bazı ta'yîrâtımız var ise de bunlar Avrupa lisânlarının hariçten aldıkları kelimâta verdikleri eşkâl ile kıyas kabul etmez, hükümsüz şeylerdir, binaenaleyh bizce kavâid-i Arabiye ve Farişiye'yi -lüzumu kadar- tahsile ihtiyâc-ı kat'î vardır. Türkçe'yi doğru yazmak başka türlü kâbil olamaz. Maahazâ -lüzumu kadar- dediğim kavâid-i Arabiye ve Farişiye'yi bellemek pek güç bir şey değildir. Belletmenin yolunu bilmeli! Arabî'nin, Farisî'nin ayrıca tahsili elzemdir, o yine başka mesele.

Meydanda mükemmel bir «kavâid-i Farişiye» yoksa da -dediğimiz gibi- şimdiki Arabî usul tahsili bütün bütün münasebitsizdir.

Bu babda üstad Şehîrû'l-Hac İbrahim Efendi hazretlerinin gösterdikleri nümûnenin muhassenâtı kâbil-i inkâr değildir. Bugün (Dâru't-Ta'lîm)deki efendiler yedi sekiz sene Arabî tahsiliyle uğraşmış olan talebe kadar Arapça biliyorlar.

«Gelelim yine biz şiir ve hayal bahsine»den «Şiir ve şâiri tarif hususunda diyorsunuz ki»ye kadar verdiğiniz tafsilâtı tasdik edip etmeyeceğimi evvelki mektuplarım gösterir, binaenaleyh o babda sözü uzatmaya lüzum görmem.

«Hakikatte edebiyat edeb lafzının câmi' olduğu meânî-i âliye ve latîfeyi insanların levha-i vicdânına nakşedecek derecede hâiz-i te'sîr olan belîğ sözlerdir.» ve «İtikâdımca lafz-ı edeb her türlü meâli ve letâifi câmi'dir. Bununla bihakkın ittisâf edip de meânî-i âliye ve latîfeyi insanların levha-i vicdânına nakşedecek derecede hâiz-i te'sîr olan belîğ sözleri söyleyen var ise şâirdir. O sözler de -ister mevzûn ve mukafâ olsun ister olmasın- şiirdir.» dediğime bakıp diyorsunuz ki:

«... Yine muhtâc-ı izahdır, mesela şu tarife nazaran edîb ile şâir, makale-i edebiyeye ile şiir beyninde bir fark olmadığı tebeyyün ediyor, halbuki insana bunların beyninde bir fark olacak gibi geliyor.»

«Bir de gerek felsefeye dair ve gerek ulûm ve fûnûn-ı sâireye dair birçok âsârda şiir için ta'yîn buyurduğunuz evsâfı câmi' parçalara tesadûf olunur. Bunlara şiir, kâillere şâir nazarıyla bakmak câiz olur mu? Olur dersiniz âdet-i âmmeye muhalefet etmiş olacağız. Bu babda misâl olarak Voltaire'in (Lügat-i Hikemiye) nâm eserini zikredebiliriz. Vakıa Voltaire şâir ise de eser-i mezkûre şiir nâmını vermek şimdiye kadar kimsenin hatırına gelmemiştir, halbuki bunun pek çok yerlerine tarifinize nazaran şiir demek îcâb edecek! Bu babda ne yapmak lâzım gelir; yoksa...»

İşte yalnız buralarını îzâha lüzum görmem: «Nesir», «nazım» nâmlarıyla ikiye taksim olunan «söz» ya güzel olur, yahut çirkin. Güzel olursa -nesir olsun, nazım olsun- edebiyattan addolunur. Çirkin olursa -nesir olsun, nazım olsun- edebiyattan addolunmaz. Edebiyattan addolunmayan söze «şiir» demlememek lâzım gelir, çünkü herhalde «şiir» mefhûmu «edebiyat» mefhûmuna dahildir.

Şu hâlde bir sözün «şiir» nâmını alabilmesi edebiyattan ma'dûd olmasına tevakkuf eder, manzûm olmasına değil.

Bir söz manzûm olur da edebiyattan ma'dûd olmaz. Buna «şiir» denilemez. «Hayvan» mefhûmuna dahil olmayana «insan» denilebilir mi?

Madem ki söz edebiyattan sayılabilmek için güzel olmak lâzım gelir, madem ki söz manzûm olmakla güzel olmak lâzım gelmiyor. «Şiir» denilecek sözlerin mutlaka manzûm olması iktizâ etmez. Mesela Fuzûlî'nin meşhur Şikâyetnâme'sindeki «Selâm verdik, rüşvet değildir diye almadılar!» sözü güzeldir, binaenaleyh edebiyattan ma'dûddur. Buna «şiir» diyenlere de bir şey diyemeyiz, fakat yine Fuzûlî'nin «Bir Cevâbnâme»de nefrete şâyân olduğunu gösterdiğim:

Pâre pâre dil-i mecrûh u perişânımdan

Siz kûyunda gezen her ite bir pâre fedâ

beyti -bizim zevkimize göre- «şiir» nâmını alamaz. Nasıl alabilsin ki, evvel emirde edebiyattan addolunamaz!

Buna dense dense «nazım» denir. Halbuki -yukarıda arzettiğim vechile- manzûm bir sözün edebiyattan ma'dûd olamaması câizdir. Edebiyattan ma'dûd olmayan söz ise hiçbir vakitte «şiir» olamaz.

«Edebiyat» denilen güzel sözlere rûh-ı insanî müncezib olur. Bu incizâbı hâsıl etmeyen hiçbir söz edebiyat dairesine giremez. Edebiyat içinde rûhun en ziyade müncezib olduğu sözler şiirdir. Diyebilirim ki: «Edebiyat, rûhun müncezib olduğu güzel sözlerdir. Şiir, rûhun en ziyade müncezib olduğu güzel sözlerdir.»

Bu tarife nazaran şiir edebiyatın en güzîdeleri olmak îcâb eder, binaenaleyh her şiir edebiyattan ma'dûd olduğu hâlde her «edebiyat»tan ma'dûd olan söz şiir olamaz.

Bu ifade nesir ve nazma şâmildir. Bir söz mensûr olur da şiir olur. Bir söz manzûm olur da şiir olmaz. Hasılı: Şiir hem nesir, hem nazım kisvesinde tecelli edebilir. Bir söze -manzûm olduğu için- «şiirdir» denilemeyeceği gibi -mensûr olduğu için- «şiir değildir» de denilemez. Şu kadar var ki tabiat manzûm olan şiire mensûr olan şiirden ziyade meyleder. Mesela âlî, latîf bir mani nesir ile «şiir» denilecek surette ifade olursa, yine o mani nazım ile kezalik «şiir» denilecek surette beyan edilse tabiat nazma nesirden ziyade müncezib olur. Hele nazımda bir de «kafiye»ye riayet edilecek olursa bütün bütün letâfet peyda eder. Bunun içindir ki insana kafiyeli nazım kafiyesiz nazımdan hoş gelir.

Zannederim ki «şiir»in öteden beri «kelâm-ı mevzûn ve mukaffâ» diye tarif olunması -arz olunduğu üzere- tabiatın kelâm-ı manzûmu kelâm-ı mensûra, kafiyeli nazımı kafiyesiz nazma tercih etmek istidâdında bulunmasından neş'et etmiştir, yoksa şiirin mutlaka manzûm, mukaffâ olması için lüzûm-ı hakikî yoktur.

Manzûm söze «şiir» diyorlar, çünkü bu nâma en layık görülecek cazibeli sözler nazım arasında bulunuyor.

Biz rûhun müncezib olduğu güzel sözlere «edebiyat» demekle beraber bu sözlerin içinde rûhun en ziyade müncezib olduğu güzel sözlere «şiir» diyoruz. Manzûm veya mensûr olmasını kayıt etmiyoruz. Bununla beraber «şiir» denilebilecek bir sözün manzûm olmasından -mensûr olmasına nisbetle- daha ziyade safâyâb olduğumuzu itiraf ediyoruz. Biz «şiir»i nesir ve nazma ta'mîm ediyoruz. Onlar nazma tahsis ediyorlar. Bu tahsis şayi' olmuş. «Şiir» denildiği gibi «kelâm-ı mevzûn ve mukaffâ» hatıra geliyor. Halbuki -bâlâda gösterildiği üzere- öyle mevzûn ve mukaffâ sözler var ki «şiir» olmak şöyle dursun, bayağı «edebiyat»tan dahi ma'dûd olamıyor. Bilakis öyle mensûr sözler var ki nice manzûmâta fâik bulunuyor.

İtikâdına göre «nazım» yaradılalı «şiir» mevcuttur.

Anki evvel şi'r goft Âdem safiyyullâh bûd

Tab'-ı mevzûn hüccet ferzendî-i Âdem bûd

müddeâsını isbât için Hazreti Âdem'in:

Tegayyür külli zî vechü melîh

buyurduğunu iddiaya ne hâcet! Tab'-ı beşerin bu babdaki temâyülâtına dikkat etmek kâfidir.

Vezin, kafiye yok iken şiir var idi. Hiç nutk olur da şiir olmaz mı?

Bu hâlde şiirin nazma tahsisi hâdis olduğu tebeyyün etmez mi?

«Gerek felsefeye dair ve gerek ulûm ve fûnûn-ı sâireye dair birçok âsârda şiir için ta'yîn buyurduğunuz evsâfî câmi' parçalara tesadûf olunur.» buyuruyorsunuz. Olunmayacak mı ya! Herkesin şiiri bir türlü değil. Tabiatlar muhtelif. Benim güzel gördüğümü siz çirkin görebilirsiniz. Bilakis ben de sizin güzel bulduğunuzu çirkin bulabilirim. Bir söz ki sözce güzel değildir, onu -manzûm olsun, mensûr olsun- şiir olmak üzere telakki etmek ihtimaliniz var mıdır? Sizce «İki kere iki dört eder.» bir şiir olabilir, çünkü ulviyyeti, letâfeti onda bulursunuz.

Bir köylü:

Karpuzu kestim sulandı

Çevremde boynuma dolandı

sözüne bayılır, onun şiiri odur. Bir şehirli bundan müteneffir olabilir, çünkü onun da şiiri başkadır.

Çaya gittim susuzum

Susuzum uykusuzum

lakırdısında ne ulviyyet, ne letâfet bulabilirsiniz? Hiç, değil mi? Halbuki onu en güzel bir şiir olmak üzere telakki eden tabiatlar var.

«Biz birtakım ne söylediğini bilmez cehele-i avâmdan bahsetmiyoruz.» demeyiniz. Dünyada şiirsiz âdem olamaz. Şiir «ümîd» gibidir.

Varna'da «sülûs-nesih» hatlarından icazet alacağım zaman yazdığım bir iki parça yazı tezhîb olunmak üzere «Şumnu»ya gönderilmiş idi. Aradan birkaç ay geçti. Bunlardan eser zuhûr etmedi. Kemâl-i heves ve ıztırâb ile bekler dururdum. Bir gün teessürüm tezâyüd etti. Bir kağıdın üzerine şu kelimeleri yazıyordum:

Bakarım yollara kıt'am gelmedi

Yezid herif kıt'acığım yapmadı

İşte o vakit bu, benim en güzel şiirim idi. Tıflâne bir makâm-ı mahsûs ile kendi kendime okudukça gözlerimden yaş akardı.

Sonra bunu hocama gösterdim. Meğer birkaç yerinde imlâ yanlışı var imiş. Tashih etti. Bir de «aferîn» verdi.

Oraları lâzım değil.

Ben bu sözümü henüz şiir olmak üzere okurum. O kadar teessürle söylemiş idim ki hâlâ hatırıma geldikçe göğüs geçirmemek elimden gelmez.

Halbuki sonraları:

Ben ne Mesîhî ne Mesîhâ-demim

Zevki hakîkatte arar âdemim

gibi sizin bile tahsîne mecbûr olacağınız surette sözler söyledim. Bu şiir de o değil mi? İkisi de şiir!

Hulâsa rûhu en ziyade müncezib eden sözler şiirdir. Bu tabîdir. Şiire «kelâm-ı mevzûn ve mukaffâ» demek ise sînâîdir.

Bu babda tabîlik sînâîliğe elbette tekaddüm eder, çünkü insanın hiç beğenemeyeceği bir söz manzûm olabilir. Pek beğeneceği bir söz de mensûr olabilir. Ötekine şiir demeğe, berikine dememeğe mecbur mu olsun? Hangi söz rûhunu en ziyade cezbediyorsa ona «şiir» der. Cazibesi onun mâ'dununda bulunanlara şiir dememekle beraber «edebiyat» diyebilir. Kendisince hiçbir meziyyeti olmayan lakırdılara -mücerred manzûm olduğu için- «şiir» demedikten başka «edebiyat» dahi demez.

Yazacağınız cevaba göre bu babda istediğiniz kadar izahât vermeğe hazırım.

* * *

Çocuk iken koynumda gezdirdiğim mecmuaya göz gezdirseydiniz birinci sahîfesinde «Âşık Ömer»in şu neşîdesini muharrer bulurdunuz:

Hâr dibinde biten güle minnet eylemem

Arabî Farisî bilmeyen dile minnet eylemem

O zaman ben bunu şiir tanırdım, halbuki ne vezni var, ne de kafiyesi!

Muallim Naci

¹ Muallim Naci-Beşir Fuad, **İntikâd**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1304, 101 s. (*İntikâd*'dan yapılan alıntılar kitabın bu baskısından alınmıştır.)

² Bk. Celâl Tarakçı, **Muallim Nâcî Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkîki**, Sönmez Ofset Matbaası, Samsun 1994; Celâl Tarakçı, **Muallim Nâcî Efendi ve Eserlerinden Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

³ Bk. M. Orhan Okay, **Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti**, Hareket Yayınları, İstanbul 1969.

⁴ Dursun Ali Tökel, "Muallim Naci-Recâizâde Mahmud Ekrem Tartışmaları Zâviyesinden Tanzimatta Tenkit Faaliyetlerine Umumi Bir Bakış", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 11, Ekim 1998, s. 248.